

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Overcoming ruptures: Zande identity, governance, and tradition during cycles of war and displacement in South Sudan and Uganda (2014-2019)

Braak, B.J.

Citation

Braak, B. J. (2022, June 1). *Overcoming ruptures: Zande identity, governance, and tradition during cycles of war and displacement in South Sudan and Uganda (2014-2019)*. Meijers-reeks. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3304674>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3304674>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Samenvatting (Dutch summary)

BREUKEN OVERLEVEN

Zande identiteit, bestuur en traditie tijdens cycli van ontheemding in Zuid-Soedan en Oeganda (2014-2019)

Klassieke antropologen als Evans-Pritchard probeerden vastomlijnde reconstructies te maken van 'traditionele' samenlevingen voordat ze veranderden door globalisering en kolonialisme. Evans-Pritchard deed onderzoek in Zuid-Soedan in de jaren 1920 en schreef daarover boeken die nog steeds als klassiekers gelden. Hij hanteerde de tegenwoordige tijd, wat de suggestie wekt dat Zande nog steeds leven zoals destijds; bevroren in een eindeloos traditioneel verleden. Maar als mensen in Zuid-Soedan ooit al een onveranderlijk traditioneel leven leidden, dan was dat niet in de tijd die mensen zich nu nog herinneren. Integendeel. De afgelopen eeuw werd het gebied gekoloniseerd, bezet en uitgebuit en vonden er lange burgeroorlogen en grootschalige ontheemdingen plaats. Dit boek is een nieuwe etnografie van de Zuid-Soedanese Zande, waarin oorlog, ontheemding en de zoektocht naar continuïteit centraal staan. Het richt zich op de relaties tussen mensen, tussen mensen en het land, en de diverse pogingen dit alles te besturen. Dit raakt aan drie fundamentele vragen van menselijk samenleven: Wie zijn wij? Waar en tot wie behoren wij? En wiens gezag aanvaarden wij? Dit boek laat zien dat deze vragen van hernieuwd belang zijn in tijden van oorlog, ontheemding en terugkeer.

Het etnografisch onderzoek is verricht in Western Equatoria State, Zuid-Soedan (2014-2018) en bij Zuid-Soedanese vluchtelingen in Oeganda (2015-2019). Het onderzoeksmateriaal omvat archieven van gewoonterechtbanken, observatieverslagen en honderden interviews met vluchtelingen en achterblijvers, *chiefs* en notabelen, overheidsfunctionarissen en oud-strijders en gewone mensen. Dit boek bestaat uit drie delen. Deel 1 gaat over de turbulente geschiedenis van de Zuid-Soedanese Zande, vol verscheuringen en verplaatsingen. Deel 2 gaat over een zeldzame vredige periode, waarin terugkeerders belangrijke rollen spelen in de wederopbouw. Deel 3 gaat over de uitbraak van een nieuwe oorlog in Zuid-Soedan en de vlucht naar Oeganda, waarna mensen opnieuw proberen het individuele en gemeenschapsleven op te bouwen. Het boek draagt bij aan de literatuur over Zuid-Soedan en de Zande, en de thematische literatuur over burgeroorlog, gedwongen migratie, opvang en bestuur van vluchtelingen, traditioneel gezag en de formalisering van grondbezit.

Het inleidende Hoofdstuk 1 schetst de geografische, conceptuele en disciplinaire contexten van het onderzoek. Het bespreekt hoe de centrale termen – etniciteit en identiteit, oorlog en ontheemding, bestuur en traditie – begrepen en onderzocht dienen te worden in Zuid-Soedan en Oeganda. Het hoofdstuk reflecteert ook op de medeplichtigheid van antropologen bij de koloniale constructie van de ‘stammen’ en ‘traditioneel gezag’ die later werden ingezet voor indirect bestuur. Moderne antropologen zien identiteit nu veelal als een sociale constructie die niet in het bloed maar in de interactie wortelt. Maar buiten de wetenschap leven essentialistischer identiteiten voort of op. Dit boek laat zien dat identiteiten tijdens oorlog en ontheemding essentialistischer kunnen worden en dat periodes van snelle en veelal gedwongen verandering kunnen leiden tot hernieuwde interesse in geschiedenis, traditie en identiteit.

Hoofdstuk 2 biedt een korte geschiedenis (1500-2014) van de Zande en Western Equatoria State en de interactie tussen hun leiders en de verschillende koloniale en postkoloniale staten. De bronnen over het prekoloniale verleden – koloniale archieven, Evans-Pritchards werken, hedendaagse *oral histories* – hebben ieder hun beperkingen en liggen vaak ver uit elkaar. Dit boek vergelijkt de verschillende versies van drie cruciale onderdelen van de Zandegeschiedenis. Ten eerste, de oorsprong van de heersende Avungara-clan: kwamen zij te zwaard of werden zij vanwege hun wijsheid tot leiders verkozen? Ten tweede, de posities van Koning Gbudwe en Koning Tambura ten opzichte van de koloniale mogendheden: verzetten zij zich continu tegen die nieuwe machthebbers of was er ook sprake van diplomatie? En ten derde, de dood van Koning Gbudwe (1905): kwam hij door koloniaal geweld om het leven of verkoos hij de dood boven de onderwerping? Zeker is dat de dood van Koning Gbudwe een keerpunt markeert in de geschiedenis van de Zande. Sindsdien kregen zij enorme veranderingen te verwerken, die grotendeels buiten hun macht lagen: twee koloniale hervestigingsprogramma's, twee onafhankelijkheden en drie langlopende burgeroorlogen. Behalve verlies heeft deze turbulente eeuw ook nieuwe ideeën en ontwikkelingen gebracht. Toen Zuid-Soedan onafhankelijk werd in 2011, begon voor Western Equatoria een hoopvolle periode van vrede, terugkeer, wederopbouw en een hernieuwd gevoel van Zande nationalisme. Tijdens die periode vond het veldwerk plaats voor de Zuid-Soedanese hoofdstukken van dit boek.

Hoofdstuk 3 analyseert hoe, tijdens de turbulente geschiedenis van Western Equatoria, mensen regelmatig werden gedwongen te verhuizen of juist om te blijven. Eerst door koningen, slavenhandelaars en koloniale troepen, en later door overheden en gewapende groepen. Tijdens de koloniale periode waren er twee hervestigingsprogramma's waarvoor honderdduizenden mensen werden verplaatst: in de jaren 1920 vanwege de slaapziekte en in de jaren 1940 voor het 'Zande Plan' (Engels: *Zande Scheme*). Sinds de Soedanese onafhankelijkheid in 1956 waren er drie burgeroorlogen, elk met massale ontheemding tot gevolg. Dit hoofdstuk laat zien hoe er tussen 'gedwongen' en 'vrijwillige' migratie allerlei grijstinten zijn. Ballingschap en terugkeer brachten ook nieuwe

mogelijkheden die steeds de naoorlogse wederopbouw beïnvloedden (zie hoofdstukken 4 en 5). In 2014 had slechts een minderheid van de bevolking permanent in Western Equatoria gewoond, de meerderheid was terugkeerder of *internally displaced*. Daarnaast kwamen ook handelaren, leraren, soldaten en hulpverleners van elders, waardoor vooral de steden van Western Equatoria cosmopolitisch werden. Dit hoofdstuk over mobiliteit, helpt begrijpen hoe en waarom mensen zouden reageren op de uitbraak van een nieuwe oorlog in 2015 (zie hoofdstuk 6).

Hoofdstuk 4 onderzoekt hoe na deze lange geschiedenis van breuken en verplaatsingen, mensen rond Zuid-Soedans onafhankelijkheid in 2011 terugkeerden naar Western Equatoria. Tijdens een vredige fase zochten terugkeerders naar land om hun levens weer op te bouwen. Verschillende soorten conflictgerelateerde migratie – terugkeer, ontheemding, vlucht – gingen samen met urbanisering. De vraag naar land in de stad nam toe en zo ook de geschillen erover. Dit hoofdstuk analyseert een ambitieus en populair plan van de provinciale minister voor fysieke infrastructuur, zelf een terugkeerder, om eigendomsgrenzen formeel vast te leggen om zo een aantal problemen op te lossen. Een belangrijk motief was om het land georganiseerd te krijgen zodat de staat haar utopische plannen kon verwezelijken. Yambio moest een internationale luchthaven krijgen en een stroomnet en brandweer. Maar deze ambities werden niet vergezeld door een helder beleidskader of voldoende financiële middelen en mankracht. De formalisering faalde daardoor niet alleen in zijn beoogde opzet, maar droeg zelfs bij aan landgeschillen en oplopende spanningen tussen verschillende etnische groepen. Dit hoofdstuk laat zien hoe formalisering van grondbezit de delicate vrede van een naoorlogse situatie kan verstoren. Het hoofdstuk eindigt met de dramatische aanslag op een ambtenaar die landgeschillen moest oplossen, waarna hij naar Oeganda vluchtte.

Hoofdstuk 5 analyseert de rol en positie van ‘traditionele gezaghebbers’ in Western Equatoria in 2015. De posities van individuele *chiefs* waren na decennia van oorlog en ontheemding weliswaar verzwakt, maar het idee van versterkt traditioneel gezag genoot hernieuwde populariteit. Dit hoofdstuk legt deze opmerkelijke wederopstanding uit aan de hand van vier factoren: de tijdsgeest van ‘zelfbeschikking’, de terugkeerder-*chiefs* die hun banden met de legendarische pre-koloniale tijd cultiveerden, het belangrijke werk van de gewoonterechtbanken en de rol van *chiefs* als poortwachters van hun gemeenschappen. Net als in vroegere tijden, was het merendeel van de Western Equatoriaanse *chiefs* die we spraken Zande en Avungara. Maar waar heersers vroeger om de macht streden of door hun vader werden uitverkoren, was nu een meerderheid van de *chiefs* verkozen. Net als hun bevolking hadden de nieuwe *chiefs* beweeglijke levens geleid: tweederde van hen had in minstens een ander land gewoond en slechts een kwart had zijn provincie nooit verlaten. Net als de teruggekeerde minister in hoofdstuk 4, hoopten terugkeerder-*chiefs* veelal ontwikkeling en modernisering te brengen terwijl zij tegelijkertijd hun

banden met traditie en geschiedenis verstevigden. Waar elders kerken, NGO's en overheden soms kritisch staan tegenover 'traditionele' cultuur en gebruiken, deden deze instellingen in Western Equatoria juist ook een beroep op traditie. Daardoor hadden *chiefs* geen monopolie op traditie, maar werd hun status als traditioneel gezaghebbers evengoed versterkt. Het hoofdstuk eindigt met een analyse van de rol van *chiefs* in de nieuwe oorlog, waarin zij moesten koorddansen tussen verschillende loyaliteiten en belangen, en regelmatig doelwit van geweld waren. Desondanks ontvluchtte slechts een handvol *chiefs* het land.

Hoofdstuk 6 onderzoekt de uitbraak van de nieuwe oorlog in 2015, en hoe en waarom mensen ervoor kozen om te blijven dan wel te vluchten. De burgeroorlog was gefragmenteerd: hij begon op verschillende plekken op verschillende momenten, met diverse aanleidingen en dynamieken. De oorlog was verwarrend en betrouwbare informatie was schaars. Behalve door direct geweld, werd het alledaagse leven op allerlei indirecte manieren moeilijker: wegen werden onbegaanbaar, landbouw werd riskant, prijzen gingen omhoog, scholen gingen dicht, misdaad nam toe. Toch werd niet iedereen gelijk getroffen. Op basis van interviews met achterblijvers in Zuid-Soedan en vluchtelingen in Oeganda, reconstrueert dit hoofdstuk de eerste fase van deze oorlog en de keuzes die mensen maakten. Overeenkomstig met Carlings 'ability-aspiration-model', waren veel Zuid-Soedanezen die tijdens de oorlog achterbleven niet bij machte te vluchten: de *involuntary immobiles*. Maar dit hoofdstuk laat ook zien dat er ook Zuid-Soedanezen in oorlog achterbleven die wel bij machte waren te vluchten maar ervoor kozen te blijven, veelal omdat zij bij een vlucht te veel te verliezen hadden of omdat hun familie of gemeenschap van hen verwachtten dat zij achterbleven. De oorloggerelateerde migratie in Zuid-Soedan werd ook beïnvloed door eerdere ervaringen (zie hoofdstuk 3), bijvoorbeeld met goed Engelstalig onderwijs in Oeganda. Uiteindelijk raakten veel gezinnen en families verspreid over landen of zelfs continenten. Dit hoofdstuk laat zien dat, zelfs wanneer migratie door oorlog 'gedwongen' is, mensen tal van keuzes moeten maken.

Hoofdstuk 7 beschrijft hoe Zuid-Soedanese vluchtelingen vanaf 2015 aankwamen in Oeganda. Tijdens de aankomstfase zochten vluchtelingen een stuk land, hulp en de juiste papieren. Daarvoor waren zij grotendeels aangewezen op het 'Bureau van de Premier' (OPM), de Oegandese overheidsinstelling die met vluchtelingenzaken belast is. Maar de vluchtelingen en OPM bleken uiteenlopende ideeën over de vluchtelingenkampen te hebben. OPM hoopte dat de kampen zelfvoorzienende enclaves zouden worden, waarin vluchtelingen bepaalde kavels kregen toegewezen om de landbouwproductie te optimaliseren. Vluchtelingen hadden veelal andere behoeften, zoals de nabijheid van bekenden, wegen en markten. Een deel van hen verliet dan ook het stukje land dat hen door OPM was toebedeeld, om zich te voegen bij de vele vluchtelingen op meer strategische plekken. Bovendien zag OPM de kampen als tijdelijk en verbood vluchtelingen met 'permanente materialen' te bouwen. Vluchtelingen

die in het kamp bleven en behoefte hadden aan meer stabiliteit, omzeilden het verbod en probeerden hun bestaansrecht te bestendigen door goede huizen te bouwen, bomen te planten en zelfs hun doden op het land te begraven. Veel literatuur over landrechten en ontwikkeling veronderstelt dat mensen alleen in land investeren als zij zeker zijn over hun eigendomsrechten. Maar deze casus laat zien dat mensen soms juist in land investeren om daarmee meer zekerheid over hun eigendom te creëren (zie ook 5.2). Het hoofdstuk laat ook zien hoe zich uit de cycli van oorlog, vlucht en terugkeer een zekere hiërarchie van ontheemding heeft gevormd onder de Zuid-Soedanese Zande: van de *involuntary immobiles* die vastzitten in de oorlog, tot de relatief welvarende diaspora in Europa, Noord-Amerika en Australië.

Hoofdstuk 8 analyseert hoe Zuid-Soedanese Zande en Western Equatoriaanse vluchtelingen in Oeganda niet-statelijk gezag opbouwen. De *chiefs* en Avungara-clan waren in Zuid-Soedan achtergebleven, omdat van hen verwacht werd dat zij hun gemeenschap zouden helpen de oorlog te overleven, of ten minste in solidariteit met hen te lijden. Alleen zo konden zij het sociaal contract in stand houden dat hun het recht gaf te regeren. In afwezigheid van de *chiefs*, kwamen er onder de vluchtelingen in Oeganda niettemin allerlei andere vormen van niet-statelijk gezag tot stand. Dit hoofdstuk analyseert er twee. Ten eerste, de Welzijnsraden voor Vluchtelingen (RWC) die door OPM werden opgezet voor ieder kamp en zijn wijken. Deze raden bestonden uit vluchtelingen die veelal door de kampbewoners verkozen werden. Ten tweede, de Gemeenschapsgroepen (CO) die door diverse etnische en regionale groepen werden opgezet, deels als antwoord op wat werd gezien als etnische bevooroordeeldheid van de RWCs. Dit hoofdstuk beschrijft de interactie tussen deze twee gezagsstructuren en hoe zij zich verhielden tot etnische, regionale en nationale identiteit. Tot slot bespreekt het hoofdstuk hoe Western Equatoriaanse vluchtelingen keken naar de toekomst van traditionele gezagsdragers in Zuid-Soedan. Bijna iedereen koesterde nostalgische gevoelens voor de *chiefs*, en de Zande zelfs voor een toekomstig Zande koninkrijk – tot grote zorg van de andere Western Equatorianen die geen Zande waren.

Het slothoofdstuk trekt de belangrijkste conclusies van het onderzoek en verbindt ze met grotere, universelere debatten en ideeën. Veel Zande verloren door oorlog en ontheemding de hoop in het heden en zochten nieuwe hoop in de verre geschiedenis en in een gedroomde toekomst. Zo zijn nostalgie en utopie nauw verwant. Om met het turbulente heden te leven, kenden veel mensen een nieuwe waardering toe aan die zaken die existentiële stabiliteit boden: zowel materieel (o.a. kinderen, land, bomen, graven) als immaterieel (o.a. onderwijs, de Zande taal, de geschiedenis van Koning Gbudwe, de sprookjes over Ture, het Zande Koninkrijk). Deze oriëntaties bleken van groot belang voor Zande die oorlog en ontheemding moesten overleven en een gevoel van betekenis en continuïteit wilden hervinden.

In de bijlagen van het boek staan een aantal lange portretten van sleutelrespondenten, een gedicht over het uitbreken van oorlog door Isaac Waanzi Hillary, de volledige methodologie, en een kwantitatief overzicht en analyse van zaken bij de gewoonterechtbanken.